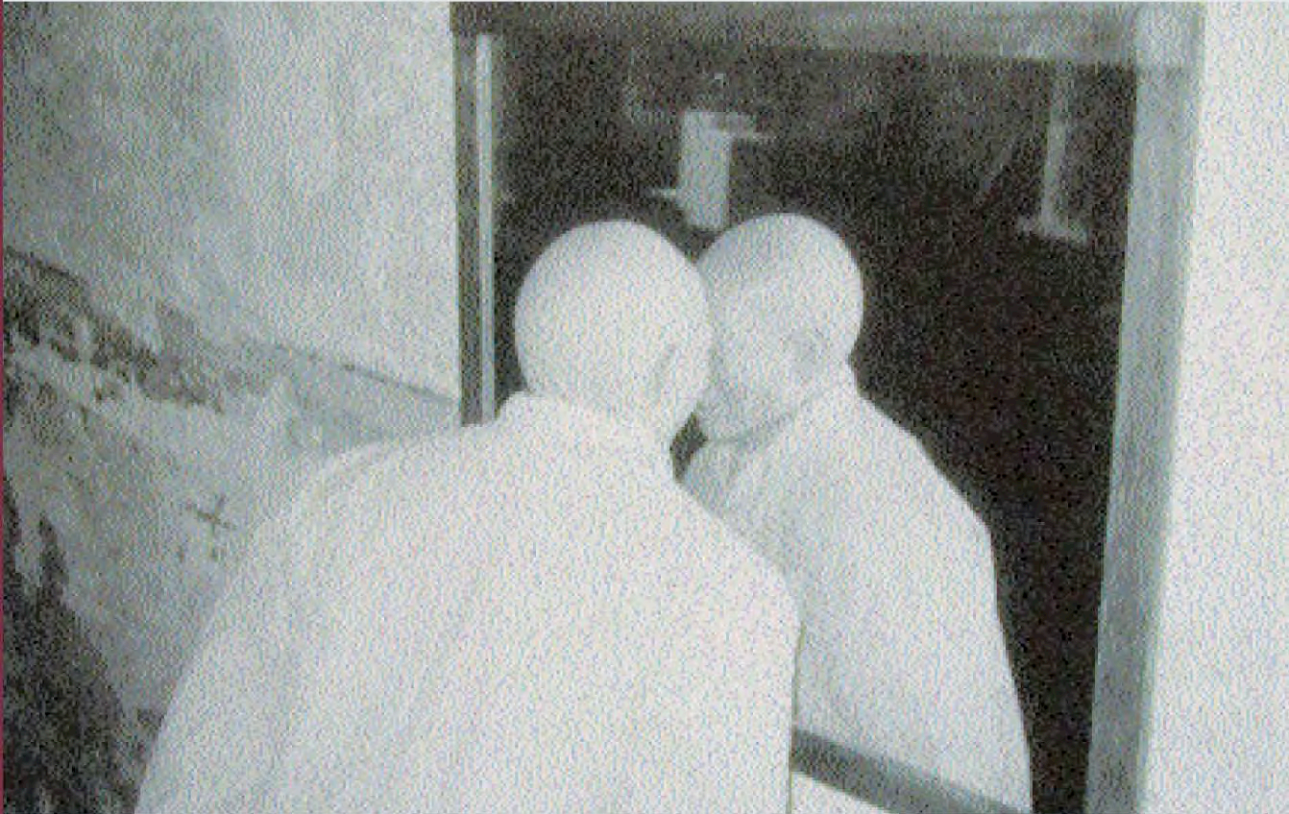

Ε Τ Ε Ρ Ο Τ Η Τ Ε Σ

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ, ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

επιμέλεια
ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΕΡΜΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ
ΜΑΝΟΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή

Χρήστος Δερμεντζόπουλος – Μάνος Σπυριδάκης 9

I. Κριτική της Κουλτούρας και Πολιτική

MARILYN STRATHERN: *Διεπιστημονικότητα και λογοδοσία* 29

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΥΡΙΑΚΑΚΗΣ: *Η εθνογραφική εμπειρία και η κριτική της κουλτούρας. Μια προσπάθεια σκιαγράφησης της «ανθρωπολογικής οπτικής» ως ερμηνευτικής της ανδρώπινης συνδήκης*..... 57

SUSAN WRIGHT: *Η πολιτικοποίηση της «κουλτούρας»* 73

ΜΑΝΟΣ ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ: *Η έννοια του πεδίου στην ανθρωπολογία της πόλης*..... 111

EDWARD W. SAID: *Σύγκρουση λόγω άγνοιας* 129

MAURICE GODELIER – HOSHAM DAWOD: *Οι ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες απέναντι στον ουαχαμπισμό και στα γεγονότα της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001* 139

ROBERT LAYTON: *Εχθροπραξίες, βιολογία και κουλτούρα* 159

ΘΑΝΑΣΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ: *Κοινωνικές και επιστημολογικές συνισταμένες των προσεγγίσεων μικρο-επιπέδου. Η επαναφορά του ατόμου ως μεθοδολογικής αρχής* 197

ΜΑΝΟΣ ΤΣΑΚΙΡΗΣ: *Σώμα και πράξη: Μεταξύ φαινομενολογίας και νευροεπιστημών* 229

II. Τέχνη και Λαϊκή Κουλτούρα

ΣΤΑΘΗΣ ΔΑΜΙΑΝΑΚΟΣ: <i>Fado και ρεμπέτικο, βίοι παράλληλοι</i>	253
ΧΡΗΣΤΟΣ ΔΕΡΜΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΣ: <i>Ρεμπέτικο τραγούδι και ελληνικός κινηματογράφος των ειδών (1950-1974). Σκέψεις γύρω από την αναζήτηση μιας εν δυνάμει λαϊκής αντίστασης στα αντικείμενα του αστικού λαϊκού πολιτισμού</i>	265
CHARLES STEWART: <i>Οι πεδιάδες των ονείρων: Η στενοχώρια, η εμπειρία και τα όρια του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού στις νεοελληνικές αφηγήσεις ονείρων</i>	285
ΞΕΝΟΦΩΝ ΜΠΗΤΣΙΚΑΣ: <i>Μεγάλη Αφαίρεση – Μεγάλος Ρεαλισμός</i>	317
TONIA RAQUEJO GRADO: <i>«Προτού σε σκοτώσω»: Συναίσθημα και λογική στη βία, στο έργο των David Lynch και Lars von Trier</i>	349
Βιογραφικά συγγραφέων	377

SUSAN WRIGHT

Η πολιτικοποίηση της «κουλτούρας»*

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Susan Wright στο παρόν άρθρο επιχειρεί να προσδιορίσει με ιστορικούς και πολιτικούς όρους τον τρόπο με τον οποίο η έννοια της «κουλτούρας» έχει γίνει εργαλείο ρητορικής και διαχείρισης σε μια σειρά πεδίων άσκησης και επιβολής δύναμης. Βασικό μέλημα της συγγραφέως είναι να αναδείξει ότι η εν λόγω έννοια, έχοντας αποκτήσει κατά τη διάρκεια της ιστορικής της διαδρομής και πολιτική σημασιολόγηση, εμφανίζεται ως δεδομένη και αυταπόδεικτη αλήθεια από όσους τη χρησιμοποιούν, νομιμοποιώντας έτσι πολιτικές αποφάσεις, πολιτισμικούς, ρατσιστικούς και εθνικιστικούς διαχωρισμούς καθώς και μια ιεραρχημένη αντίληψη για τον κόσμο, είτε πρόκειται για τον δυτικό είτε για τους λαούς «χωρίς ιστορία». Το θεμελιακό διακύβευμα για τις κοινωνικές επιστήμες, και ιδιαίτερα για την ανθρωπολογία, είναι να αναστοχαστεί κριτικά σχετικά με τη δική της συμβολή στη χρήση του όρου καθώς και να αποκαλύψει την τρέχουσα πολιτική του σημασία και σκοπιμότητα.

Στα πρώτα χρόνια της σύγχρονης κοινωνικής ανθρωπολογίας, οι ανθρωπολόγοι ανακοίνωναν τα πιο σημαντικά ευρήματα και θεωρητικές τους προόδους στο Τμήμα Η της British Association for the Advancement of Science. Ως πρόεδρος του τμήματος αυτού το 1997, επέλεξα να θέσω σε προ-

---

* Το άρθρο αυτό έχει δημοσιευτεί στο περιοδικό *Anthropology Today*, τεύχ. 14, No 1, Φεβρουάριος 1998 με τον τίτλο «The politicization of “culture”». Η παρούσα μετάφρασή του δημοσιεύεται στον ανά χείρας τόμο ύστερα από την ευγενική συγκατάθεση της συγγραφέως.

βληματισμό τις σύγχρονες εξελίξεις σχετικά με μία από τις παλιότερες έννοιές μας, την έννοια της «κουλτούρας», έτσι ώστε να συνεχίσω αυτή την παράδοση.¹

Γιατί να πάρω το θάρρος να ασχοληθώ με μια λέξη, η οποία, όπως δήλωσε ο Williams (1976: 87), ήταν μια από τις δύο ή τρεις πιο περίπλοκες στην αγγλική γλώσσα και η οποία είχε πολύπλοκο, αμφισβητούμενο και διαφορετικό παρελθόν στη βρετανική, τη βορειοαμερικανική και την ευρωπαϊκή ανθρωπολογία; Στα μέσα του εικοστού αιώνα, οι Kroeber και Kluckhohn (1952: 149) είχαν εντοπίσει 164 ορισμούς στην περίφημη επισκόπησή τους σχετικά με το τι σήμαινε η έννοια της κουλτούρας για τους ανθρωπολόγους. Όταν, στη δεκαετία του 1970, η πολιτισμική ανθρωπολογία είχε ήδη καθιερωθεί ως ένας από τους τέσσερις τομείς της ανθρωπολογίας στις Ενωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στη βρετανική ανθρωπολογία ο όρος «κουλτούρα» είχε σχεδόν εξαφανιστεί. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, με τη βοήθεια των πολιτισμικών σπουδών, η έννοια της «κουλτούρας» επανήλθε στο επίκεντρο της βρετανικής ανθρωπολογίας. Σκοπός του άρθρου αυτού δεν είναι βέβαια να υπολογίσει πόσους ορισμούς της κουλτούρας έχουν παραγάγει οι ανθρωπολόγοι μέχρι το τέλος του 20ού αιώνα. Αντίθετα, το άρθρο αυτό συνάδει με την παρατήρηση των Kroeber και Kluckhohn ότι «η ιστορική εμφάνιση αυτών των ορισμών είναι ενδιαφέρουσα – όπως, άλλωστε, είναι σημαντικός ο καταμερισμός κάθε πολιτισμικού φαινομένου, είτε στο χώρο είτε στο χρόνο» (ό.π.). Σκοπός μου, λοιπόν, είναι να αναλύσω την επικράτηση (ή «καταμερισμό», για να χρησιμοποιήσω τον όρο των Kroeber και Kluckhohn) της έννοιας της «κουλτούρας» στη δεκαετία του 1990 ως αυτόνομου πολιτισμικού φαινομένου. Ποια είναι η σημασία της πρόσφατης επανεμφάνισης της κουλτούρας ως κεντρικής έν-

---

1. Θα ήθελα να ευχαριστήσω το Royal Anthropological Institute για τη χρηματοδότηση αυτής της ημερίδας με θέμα την «Πολιτικοποίηση της Κουλτούρας» και του εγχειρήματος της Αντιπροέδρου Delphine Houlton για την προσπάθεια και βελτίωση της κάλυψης της ανθρωπολογίας από τα MME. Είμαι ευγνώμων στους Jane Cowan, Nancy Lindisfarne και Cris Shore για τα πολύ εποικοδομητικά τους σχόλια σε μια πρότερη μορφή αυτού του άρθρου.

νοιας στη βρετανική ανθρωπολογία; Το ζήτημα δεν περιορίζεται μόνο στη συζήτηση στο εσωτερικό της ανθρωπολογίας. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, οι πολιτικοί και τα στελέχη των κέντρων λήψης αποφάσεων έχουν εισαγάγει την έννοια της «κουλτούρας» στο λόγο πολλών διαφορετικών «πεδίων» (Bourdieu 1991) της σύγχρονης κοινωνίας. Τα στελέχη αυτά, όπως και οι σχολιαστές των ΜΜΕ, επιδιώκουν συχνά τη νομιμοποίηση των λόγων τους αναφερόμενοι στην «κουλτούρα με την ανθρωπολογική έννοια», μια φράση η οποία αποθαρρύνει την περαιτέρω διερεύνηση, ισχυριζόμενοι ότι υπάρχει μία (η δική τους) έννοια της «κουλτούρας», η οποία είναι, ταυτόχρονα, εξαιρετικά προφανής, ώστε να δίνει αφορμή για εξηγήσεις, και τόσο πολύ βαθιά, ώστε να είναι προσπελάσιμη στις αναζητήσεις μη-ανθρωπολόγων. Με ποιους τρόπους πολιτικοποιείται η έννοια της «κουλτούρας» και αναπτύσσεται σε μια σειρά πεδίων εξουσίας από αυτούς που είναι σε θέση να παίρνουν αποφάσεις (είτε αυτοί είναι ανθρωπολόγοι είτε επιδιώκουν νομιμοποίηση μέσω της ανθρωπολογίας); Πώς μπορούν οι ανθρωπολόγοι να χρησιμοποιήσουν τις νέες θεωρητικές τους προσεγγίσεις της έννοιας «κουλτούρα», για να διερευνήσουν και αποκαλύψουν τα αποτελέσματα των σημερινών χρήσεων του όρου αυτού στη σύγχρονη πολιτική;

Πρώτον, θα συζητήσω αυτά που ονομάζω «παλιές» και «νέες» ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της «κουλτούρας». Κατόπιν, θα χρησιμοποιήσω τις προσεγγίσεις αυτές για να εξετάσω πώς και με ποιες συνέπειες έχει εισαχθεί και χρησιμοποιηθεί η έννοια «κουλτούρα» σε τρία διαφορετικά «πεδία» τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Πρώτα θα εξετάσω τη χρήση της έννοιας από τους δεξιούς βρετανούς πολιτικούς, οι οποίοι τη χρησιμοποιούν για να μιλήσουν για τον εθνικισμό κατά τρόπο που τους επιτρέπει να αποστασιοποιηθούν από το στίγμα του βιολογικού ρατσισμού, ενώ, ταυτόχρονα, επανεισάγουν πρακτικές αποκλεισμού με τη μορφή ενός δόλιου πολιτισμικού μανδύα. Έπειτα, θα κάνω μια επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο συγγραφείς και σύμβουλοι στο χώρο της διοίκησης οργανισμών χρησιμοποιούν απόψεις περί κουλτούρας, οι οποίες ισχυρίζονται πως προέρχονται από την ανθρωπολογία, για να προτείνουν νέες μορφές οργάνωσης. Ισχυρίζονται ότι η «αποδιάρφωση» και η «ομογενοποίηση ιεραρχιών» και η συγκρότηση

«ευέλικτων ομάδων» διαρκώς αυτο-επανακαταρτιζόμενων εργαζομένων θα επιτρέψει την ανάπτυξη της δημιουργικότητας από τη βάση και την αυτο-διαχείριση και ενδυνάμωση των εργαζομένων. Θα διερευνήσω το αδήλωτο κόστος μιας τέτοιας «ενδυνάμωσης» και το πώς κάτω από τον τίτλο «ενδυναμωτική εταιρική κουλτούρα» ελλοχεύει μια παλιότερη έννοια «οργανωτικής κουλτούρας» ως εργαλείο διαχειριστικού ελέγχου από την κορυφή στη βάση. Το τρίτο πεδίο αναφέρεται στην υπερατλαντική ανάπτυξη, στο λόγο της οποίας μόλις έχει αρχίσει να εισέρχεται η έννοια «κουλτούρα» (Wright 1997). Η χρήση της έννοιας οφείλεται, κυρίως, σε μια αναφορά της UNESCO με τίτλο «Η Δημιουργική μας Πολυμορφία» («Our Creative Diversity»). Η αναφορά αυτή στόχευε να κάνει για την «κουλτούρα» ό,τι έκανε η αναφορά Bruntland για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, αλλά μέχρι στιγμής δεν της έχει δοθεί ιδιαίτερη σημασία. Οι ανθρωπολόγοι έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των εννοιών της «κουλτούρας», τις οποίες προτείνει η αναφορά αυτή ως κατάλληλες για την εδραίωση παγκόσμιας δεοντολογίας και πολιτικής της ανάπτυξης. Οι ανθρωπολόγοι της ανάπτυξης επιδίωκαν από καιρό μια τέτοια δυνατότητα επιρροής. Κάποιοι θεωρούν στόχο της ανθρωπολογίας την κατανόηση των τοπικών, εθνικών και διεθνών διαδικασιών, εξαιτίας των οποίων περιθωριοποιούνται και αποδυναμώνονται οι εξαθλιωμένοι λαοί, με σκοπό να επηρεάσει τις διαδικασίες αυτές ή να κάνει καλύτερο το μέλλον εκείνων στους οποίους ο λόγος έχει αφαιρεθεί ή να τους δώσει τη δυνατότητα να εκπροσωπήσουν τους εαυτούς τους και τα συμφέροντά τους πιο αποτελεσματικά. Στις περιπτώσεις όπου οι ανθρωπολόγοι είχαν την ευκαιρία να δράσουν ως σχεδιαστές πολιτικής και να καθοδηγήσουν οι ίδιοι τη χρήση της έννοιας «κουλτούρα», εφάρμοσαν άραγε μια τέτοιου είδους έννοια η οποία θα έκανε οποιονδήποτε από τους στόχους αυτούς πιο εφικτό; Και στα τρία αυτά πεδία, πολιτικοί, αξιωματούχοι και ακαδημαϊκοί σύμβουλοι χρησιμοποιούν την «κουλτούρα» ως πολιτικό εργαλείο. Σε κάθε περίπτωση, είτε οι έννοιες χρησιμοποιούνται από ανθρωπολόγους οι οποίοι είναι άμεσα εμπλεκόμενοι στην επιρροή και στο σχεδιασμό της πολιτικής (όπως στην τρίτη περίπτωση) είτε αυτές χρεώνονται στην ανθρωπολογία για λόγους νομιμοποίησης, η τελευταία είναι αναμεμειγμένη στην πολιτικο-

ποίηση της «κουλτούρας». Με ποιον τρόπο, λοιπόν, μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τις υπάρχουσες αναλύσεις των πολιτικών διαδικασιών, για να αποκαλύψουμε τους τρόπους με τους οποίους αυτοί που παίρνουν αποφάσεις χρησιμοποιούν την «κουλτούρα» σε όλο και περισσότερα «πεδία» και για να αναλύσουμε τις συνέπειες της χρήσης αυτής γι' αυτούς οι οποίοι είναι περιθωριοποιημένοι και εξαθλιωμένοι;

Παλιές σημασίες της «κουλτούρας»

Στις αρχές του 20ού αιώνα, οι έννοιες της «κουλτούρας» που χρησιμοποιούσαν οι ανθρωπολόγοι απέκτησαν ριζοσπαστική χροιά. Η έννοια της «κουλτούρας» στον Tylor (1871), ο οποίος την αντιλαμβάνοταν ως έναν συνολικό τρόπο ζωής μιας ομάδας ή κοινωνίας, αποτέλεσε σταθμό για τη σύγχρονη κοινωνική ανθρωπολογία:

«Κουλτούρα είναι αυτή η πολύπλοκη ολότητα η οποία περιλαμβάνει τη γνώση, τα πιστεύω, το νόμο, τα έθιμα και οποιαδήποτε άλλη δεξιότητα και συνήθεια αποκτά ο άνθρωπος ως μέλος της κοινωνίας» (Tylor 1871: 1).

Παρότι το παραπάνω απόσπασμα αποτέλεσε σημείο αφετηρίας, δεν αποτέλεσε και τη βάση συναίνεσης. Οι ανθρωπολόγοι ακολούθησαν διαφορετικά μονοπάτια. Η προσέγγιση του Tylor συνδύαζε τη ρομαντική ιδέα του Herder, ότι δηλαδή τα έθνη, οι ενδο-εθνικές ομάδες και οι λαοί έχουν διακριτές κουλτούρες σε διαφορετικές εποχές, με την ιδέα που προερχόταν από το Διαφωτισμό, ότι η καθεμιά από αυτές τις κουλτούρες βρισκόταν σε διαφορετική φάση της εξέλιξης των πολιτισμών ή σε προοδευτική πορεία προς τον ευρωπαϊκό ορθολογισμό. Ο Boas απέρριψε τον κοινωνικό εξελικτισμό του Tylor και τόνισε την ιδιαιτερότητα κάθε κουλτούρας, ως συνέπεια των αντιδράσεων των ομάδων σε περιβαλλοντικές συνθήκες και στην ιδιαίτερη ιστορική τους ανάπτυξη. Προσεγγίζοντας την κουλτούρα ως προϊόν ιστορικών και κοινωνικών συνθηκών και όχι της βιολογίας, άσκησε κριτική στον φυλετικό ντετερμινισμό (Stocking 1974: 221). Στη Βρετανία ο Bronislaw Malinowski και οι φοιτητές του άσκησαν μια διαφορετική κριτική προς τη ρασιοναλιστική βικτοριανή έννοια του «ανθρώπου», με το επιχείρημα ότι οι

λαοί της Αφρικής, της νότιας Ασίας και του Ειρηνικού ήταν κάθε άλλο παρά «άγριοι» και άλογοι, καθώς ο καθένας από αυτούς επιδείκνυε έναν ιδιαίτερο, λογικό και νόμιμο τρόπο ζωής, ο οποίος θα έπρεπε να αξιολογηθεί. «Η έμφαση στην αυθεντικότητα και τη συγκροτημένη φύση των διακριτών πολιτισμών ήταν ένας τρόπος αντίστασης στην εκπολιτιστική αποστολή, η οποία ήταν θεμελιώδης για το ευρωπαϊκό αποικιοκρατικό πρόγραμμα» (Merry 1997). Οι ανθρωπολόγοι είχαν σημαντικές διαφορές, τόσο όσον αφορά τις θεωρίες τους, όσο και όσον αφορά τις όψεις της δυτικής σκέψης που αμφισβητούσαν, ωστόσο, είχαν μια κοινή αντίληψη του κόσμου ως αποτελούμενου από «λαούς», ο καθένας από τους οποίους διακρινόταν από έναν συγκροτημένο τρόπο ζωής ή «κουλτούρα».

Στη δεκαετία του 1970 πλέον, η ιδέα ότι «ένας λαός» είχε «μια κουλτούρα» φαινόταν κάθε άλλο παρά ριζοσπαστική: αντίθετα, θεωρήθηκε ως κεντρικό συστατικό στοιχείο της αποικιοκρατίας. Για τους επικριτές, η έννοια αυτή της «κουλτούρας» δημιουργούσε παγιωμένες οντότητες στις οποίες η Δύση μπορούσε να επέμβει. Μέσω της μέτρησης, της κατηγοριοποίησης της περιγραφής της αναπαράστασης και, άρα, και της υποτιθέμενης «γνώσης» για τους άλλους, τα αντικείμενα της γνώσης αυτής μετατρέπονταν σε υποκείμενα νέων μορφών εξουσίας και ελέγχου (Asad 1973, Said 1978). Αυτή η πάλαι ποτέ προοδευτική άποψη είχε, επίσης, υιοθετηθεί από ακραίους εθνικιστές με συντηρητικό τρόπο, οι οποίοι τη χρησιμοποίησαν όχι μόνο για να υποστηρίξουν αιτήματα ανεξαρτησίας και αυτοδιάθεσης, αλλά, επίσης, για να επιδιώξουν πολιτικές ξενοφοβίας, αποκλεισμού και εθνοκάθαρσης.

Ένα μεγάλο κύμα κριτικής έφερε στην επιφάνεια τα συστατικά αυτής της έννοιας της «κουλτούρας». Οι βρετανοί λειτουργιστές, για παράδειγμα, δέχθηκαν κριτική επειδή προσέγγισαν την «κουλτούρα» ως μια κλειστή οντότητα μικρής κλίμακας, οργανωμένη μέσω οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών θεσμών, των οποίων οι σχέσεις δημιουργούσαν μια αυτοτελή «ολότητα» που διατηρούνταν σε στατική ισορροπία. Η θεώρηση αυτή ήταν σαφώς φαντασική, καθώς τα περισσότερα από τα μέρη τα οποία μελετήθηκαν —ανεξάρτητα από το πόσο μακρινά ήταν— τα επισκέπτονταν όχι μό-

νο ανθρωπολόγοι αλλά και έμποροι, ιεραπόστολοι και αποικιακοί διοικητικοί υπάλληλοι. Οι κοινωνίες αυτές δεν ήταν ούτε σταθερές ούτε περιχαρακωμένες, αλλά αποτελούσαν μέρος μιας διεθνούς κατάστασης πραγμάτων, στην οποία κυριαρχούσε η αποικιοκρατία και αργότερα το έθνος-κράτος, ο διεθνής καπιταλισμός και οι διεθνείς εταιρίες. Όλα αυτά είχαν αποσιωπηθεί από την εικόνα των κοινωνιών αυτών ως ανιστορικών, αυτοτελών οντοτήτων (Gough 1968).

Οι ανθρωπολόγοι διάφορων σχολών δέχθηκαν, επίσης, κριτική για το ότι προσέγγιζαν την «κουλτούρα» ως ένα σύνολο ιδεών ή νοημάτων, τα οποία ήταν κοινά για έναν ολόκληρο πληθυσμό ομοιογενών ατόμων, πράγμα το οποίο, εμπειρικά, δεν ίσχυε.² Ο Asad (1979) επέκρινε την τάση των βρετανών ανθρωπολόγων να αναζητούν τη μοναδική «αυθεντική κουλτούρα» μιας άλλης κοινωνίας με τη μορφή ενός συμπαγούς συστήματος συναινετικών «ουσιωδών νοημάτων», τα οποία υποτίθεται πως αυτο-αναπαράγονταν, ανεξάρτητα από οποιοσδήποτε οικονομικές και πολιτικές αλλαγές. Αν οι ανθρωπολόγοι κατασκευάζαν την κοινωνική κατάσταση ως αποτέλεσμα των «ουσιωδών νοημάτων», τα οποία δεν άλλαζαν κάτω από νέες ιστορικές και οικονομικές συνθήκες, πώς θα μπορούσε να υπάρξει κοινωνική μεταβολή; Όμως, υποστήριξε, τα υποτιθέμενα «ουσιώδη νοήματα» αποτελούσαν λό-

---

2. Δεν θα επιχειρήσω να συνοψίσω όλες τις συζητήσεις της αμερικανικής, βρετανικής και γαλλικής ανθρωπολογίας κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 σχετικά με το πού τοποθετείται η «κουλτούρα», αν δηλαδή τοποθετείται σε μια δομή συντελεσμένων κοινωνικών σχέσεων (Radcliffe-Brown), σε ένα λανθάνον σύνολο αξιών, ιδεών και αρχών που διατρέχουν όλες τις πτυχές της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής οργάνωσης (Evans-Pritchard), σε ένα υπεροργανικό μοντέλο δυνάμεων, το οποίο έχει συναχθεί από καταγεγραμμένα γεγονότα και συμπεριφορές (Kroeber), σε ένα επίπεδο συστημάτων πολιτισμικών συμβόλων (Schneider), στις διαδικασίες του ανθρώπινου νου που παράγουν φορμαλιστικά παρόμοια συμβολικά συστήματα (Levi-Strauss), στο νου των υποκειμένων ως ένα είδος εθνογραφικού αλγόριθμου αναφορικά με το τι χρειάζεται να γνωρίζουν, ώστε να λειτουργούν ως μέλη μιας κοινωνίας (Goodenough), ή ως αλληλοδιαπλεκόμενα συστήματα αναλυτικών σημείων, μέσω των οποίων είναι δυνατόν να ερμηνευθεί η δημόσια συμβολική δράση (Geertz). Υπάρχουν πολλές περιλήψεις αυτών των συζητήσεων (βλ., λόγου χάρη, Keesing 1974).

γους τους οποίους συγκεκριμένοι άνθρωποι των κοινωνιών αυτών είχαν καταφέρει να μετατρέψουν σε εξουσιαστικό λόγο, μέσω μιας συνεχούς διαδικασίας ακύρωσης του χώρου των ριζοσπαστικά αντίθετων λόγων. Το πρόβλημα το οποίο θα έπρεπε να απασχολήσει την ανθρωπολογία, σύμφωνα με τον Asad, είναι το πώς παράγεται ένας εξουσιαστικός λόγος σε συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Σε ένα άρθρο, το οποίο θεωρώ πως αποτελεί σταθμό για την ανάπτυξη αυτών που αποκαλώ «νέες» προσεγγίσεις στο ζήτημα της κουλτούρας,³ ο Asad υποστήριξε πως οι ανθρωπολόγοι είχαν εσφαλμένα εναγκαλιστεί ιστορικά συγκεκριμένες κυρίαρχες ιδεολογίες ή εξουσιαστικούς λόγους ως «αυθεντική κουλτούρα», πράγματα τα οποία δεν ήταν ούτε χρονικά ούτε κοινές σταθερές.

Αν και οι ανθρωπολόγοι έχουν αναπτύξει νέους τρόπους σύλληψης της έννοιας «κουλτούρα», αυτές οι «παλιές αντιλήψεις περί κουλτούρας» έχουν ξεφύγει πέρα από τον ακαδημαϊκό λόγο και, όπως θα δείξω παρακάτω, χρησιμοποιούνται ακόμη ευρέως στον δημόσιο λόγο. Τα κύρια χαρακτηριστικά της «παλιάς αυτής αντίληψης της κουλτούρας», η οποία είναι ακόμη σε τρέχουσα χρήση, είναι τα εξής:

- Η κουλτούρα αποτελεί περιχαρακωμένη οντότητα μικρής κλίμακας.
- Διακρίνεται από σταθερά χαρακτηριστικά (σαν να είναι κατάλογος).
- Παραμένει अपαραλλάκτη, σε σταθερή ισορροπία ή αυτοαναπαραγόμενη.
- Το υπόστρωμα κοινών νοημάτων αποτελεί την «αυθεντική κουλτούρα».
- Αποτελείται από πανομοιότυπα και ομοιογενή άτομα.

---

3. Σε αντίθεση με τη συνηθισμένη περιγραφή της μετατόπισης από τη δομή στο νόημα στην ανθρωπολογία, εστιάζοντας στο άρθρο του Asad, αποδίδω ιδιαίτερη σημασία στη μετατόπιση από τα «ουσιώδη νοήματα» στην έννοια της «διαμφισβήτησης».

Στον πρώτο τόμο της σειράς ΕΤΕΡΟΤΗΤΕΣ περιλαμβάνονται 14 κείμενα ελληνικών και ξένων κοινωνικών επιστημόνων τα οποία διερευνούν, κατά κύριο λόγο με μια κριτική ανθρωπολογική οπτική, την έννοια της κουλτούρας, τις πολιτικές της προεκτάσεις στα επιστημονικά πεδία αλλά και στην κοινωνία την ίδια και, τέλος, την ανάγκη προσέγγισης των κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων μέσω της διεπιστημονικότητας και του κριτικού αναστοχασμού. Επιδίωξη των επιμελητών είναι να αναδειχθεί αυτή η ανθρωπολογική οπτική ως μια δυνατότητα κατανόησης του σημερινού πολύπλοκου κόσμου.

Τα κείμενα του τόμου ενσωματώνονται, κατά περίπτωση, σε δύο θεματικές ενότητες: «Κριτική της κουλτούρας και πολιτική» και «Τέχνη και λαϊκή κουλτούρα», ανασυνθέτοντας πρότερους προβληματισμούς και ανοίγοντας τη συζήτηση πάνω σε θεματικές που απασχολούν τη σύγχρονη κοινωνική επιστήμη.

Σκοπός της σειράς ΕΤΕΡΟΤΗΤΕΣ είναι να φέρει νέες αντιλήψεις στο προσκήνιο του προβληματισμού, όχι απλώς για λόγους ενημέρωσης και διεπιστημονικού διαλόγου, αλλά και για λόγους ανάδειξης της πολιτικής διάστασης παραγωγής της κοινωνικής έρευνας. Τα τελευταία χρόνια έχουν διαμορφωθεί, σε μεγάλο βαθμό, τόσο στη θεωρία όσο και στην ερευνητική πρακτική, οι προϋποθέσεις για το βήμα αυτό, μέσα από διαδικασίες αποαποικιοποίησης της κοινωνικής επιστήμης και απελευθέρωσής της από τα κυρίαρχα ευρωκεντρικά παραδείγματα.

Ο **Χρήστος Δερμεντζόπουλος** διδάσκει Ανθρωπολογία της Τέχνης και Θεωρία Κινηματογράφου στο Τμήμα Πλαστικών Τεχνών και Επιστημών της Τέχνης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Ο **Μάνος Σπυριδάκης** διδάσκει Κοινωνική Ανθρωπολογία στο Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

ISBN 960-375-769-1

9 789603 757696

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧΑΝΗΣ 3769